

## Turun tuomiokapitulissa ja Rooman kuuriassa

### Petrus Benedictin virkakiista 1400-luvun lopulla

Kuinka hyvin kristityt keskiaikaisen Turun hiippakunnan alueella osasivat käyttää hyväkseen erilaisia paavillisia virastoja niin, että he kykenivät saamaan paavillisesta kuuriasta haluamansa, on kiehtova, mutta tähän asti vaille vastausta jäänyt kysymys.<sup>1</sup> Historioitsijat ovat pitkälti ymmärtäneet paavillisen hallinnon weberläisittäin ideaalisena byrokraattiana,<sup>2</sup> jossa alemman tason toimijat ovat automaattisesti ja kyselemättä totelleet ylhäältä tulleita määräyksiä. Tämä artikkeli haastaa tällaisen tulkinnan ja esittää, että Turun hiippakunnan alueella osattiin käyttää kanonisen oikeuden ”porsaanreikiä” ja paavillisen hallinnon kiemuroita oman asian ajamiseen samoin kuin kristityt muuallakin läntisen kristikunnan piirissä. Käsitelen aihetta yhden esimerkin, turkulaisen Petrus Benedictin 1400-luvun lopulla käydyn virkakiistan, kautta.

Petrus Benedictin tapaus on erityisen kiinnostava ja valaiseva sen vuoksi, että yksinkertainen paavillinen virkanimitys johti pitkään ja monipolviseen riitaan, jota ratkottiin sekä ruotsalaisessa Uppsalan kirkkoprovinsissa että paavillisessa kuuriassa. Riidan aikana sekä sen molemmat osapuolet, Petrus Benedicti ja Turun tuomiokapituli, että muutama ulkopuolinen asiaan sekaantunut henkilö pyrkivät käyttämään useiden paavillisten virastojen palveluksia omaksi edukseen. Petrus Benedictin virkakiistaan liittyviä asiakirjoja on säilynyt niin kuurian tärkeimmän hallintoviraston eli kanslian, paavillisen ”katu-mustuomioistuimen” eli penitentiariaatin sekä korkeimman paavillisen oikeusistuimen Sacra Romana Rotan arkistossa.<sup>3</sup> Näiden lisäksi kiistaan liittyä useampia paikallisesti säilyneitä asiakirjoja.

Petrus Benedictin virkakiista ei ole ”uusi löytö”, vaan edesmennyt Helsingin yliopiston kirkkohistorian professori Kauko Pirinen kuvasi virkakiistaa jo vuonna 1956 ilmestyneessä väitöskirjassaan, samoin

joiltain osilta myös Jussi Nuorteva väitöskirjassaan.<sup>4</sup> Tapaukseen liittyy useita *Finlands medeltidsurkunder* -lähdejulkaisusarjassa julkaisuja asiakirjoja, joille Pirinen ja Nuorteva perustavat analyysinsä.<sup>5</sup> Omat tutkimukseni katolisen kirkon keskusarkistossa eli Vatikaanin Salaisessa Arkistossa ovat kuitenkin tuoneet esille uusia asiaan liittyviä asiakirjoja, ensin paavillisen penitentiariaatin ja äskettäin myös *Sacra Romana Rotan* arkistoaaineistojen joukosta.<sup>6</sup>

### Petrus Benedictin virkakiista aiemmin tunnettujen lähteiden valossa

Petrus Benedicti, jonka taustoja ei tunneta tarkemmin, oli Turun hiippakunnasta kotoisin ollut pappismies, joka piispa Konrad Bitzin (piispana 1460–1489) suosiollisella avustuksella lähti opiskelemaan ulkomaille. Hän kirjautui 26. marraskuuta 1487 Kölnin yliopistoon opiskellakseen siellä oikeustiedettä.<sup>7</sup> Petrus Benedictillä ei ilmeisesti ollut riittävästi omia varoja opintojen kustantamiseen, sillä piispa Konrad antoi Petrukselle ennen tämän Kölniin lähtöään Uudellamaalla sijainneen Tenholan seurakunnan tulot eräänlaiseksi opintotueksi. Tenholan seurakunnan tuloja oli mahdollista käyttää tähän tarkoitukseen, sillä se oli ollut eräänlaisessa liitännäis- eli inkorporaattiosuhteessa Turun tuomiokapituliin. Kauko Pirinen toteaa, että Tenholan seurakunnasta suoritettiin tuomiokapituliin vuotuinen maksu, joka oli tarkoitettu ”residoivien kanunkien sekä kuoripoikien hyväksi”.<sup>8</sup>

Petrus Benedicti lähti opintorahansa turvin Kölniin opiskelemaan, mutta Jussi Nuortevan mukaan ”kovin pitkään hän ei ehtinyt opiskella Kölnissä, – – sillä hän oli Roomassa nähtävästi jo seuraavan vuoden elokuussa”.<sup>9</sup> Petrus ei lähtenyt Roomaan luvatta. Hän oli ikuisessa kaupungissa ilmeisesti piispalta saamiensa valtuuksien turvin ja tärkeissä tehtävissä, hoitamassa tuomiokapitulin asioita. Turussa oli nimittäin tehty joulukuussa 1486 tuomiokapitulin residenssireformi, johon haluttiin paavin vahvistus ja jota Petrus Benedicti ilmeisesti oli uskottu hakemaan. Paavi Innocentius VIII (paavina 1484–1492) hyväksyi ehdotettua residenssireformia koskevan anomuksen 17. elokuuta 1488.<sup>10</sup>

Petrus Benedicti käytti Rooman-vierailuaan hyväkseen ja ryhtyi monien paavin hovien eli kuurian ympärillä eläneiden henkilöiden, ku-

riaalien, tavoin edistämään uraansa. Niinpä hän anoi samana päivänä, 17. elokuuta 1488, paavilta itselleen virkanimitystä Lohjan seurakuntaan sekä Vihdin kappelia, Lohjan liitännäistä eli anneksia. Molemmat olivat – anomuksen sanamuotoa toistaen – tulleet vapaiksi arkkiteini Arvidus Jacobi Garpin kuoleman jälkeen. Paavi myöntyi Petruksen pyyntöön.<sup>11</sup>

Petruksen paaville tekemässä anomuksessa oli kuitenkin muotovirhe, joka mitätöi paavilta saadun virkanimityksen. Katolisen kirkon virkamääräykset kielsivät nimittäin kahden sielunhoidollisen kirkollisen viran hallussapidon samanaikaisesti, ellei henkilö ollut saanut tätä varten paavilta erivapautta (lat. *dispensatio*). Koska Petruksella oli hallussaan anomuksenteon hetkellä myös hänelle opintotueksi myönnetty Tenholan seurakunta, ei hän olisi ilman paavin myöntämää lupaa saanut pitää hallussaan sekä Tenholaa että Lohjaa ja Vihtiä. Petruksen paavilta 17. elokuuta saama virkanimitys oli siis mitätön, koska hän ei ollut samalla anonut itselleen erivapautta kahden sielunhoidollisen viran pitämiseksi samaan aikaan.

Paikatakseen virheensä Petrus teki kaksi kuukautta myöhemmin, lokakuun 25. päivä, paavi Innocentiukselle uuden asiaa koskevan anomuksen. Hän anoi jälleen paavilta virkanimitystä Arvidus Jacobi Garpin kuoleman jälkeen vapaiksi jääneisiin Lohjan seurakuntaan ja Vihdin kappeliin. Tällä kertaa Petrus muisti mainita anomuksessaan hallussaan olleen Tenholan seurakunnan ja pyysi paavilta erivapautta näiden kahden viran hallussa pitämiseksi samanaikaisesti. Paavi suostui tähänkin pyyntöön.<sup>12</sup> Petrus sai virkanimityksestä todisteeksi Uppsalan arkkipiispalle (Jacob Ulvsson<sup>13</sup>), ranskalaisen Glandèvesin hiippakunnan piispalle (Marianus de Qualeatis<sup>14</sup>) sekä Strängnäsän piispalle (Konrad Rogge<sup>15</sup>) osoitetun kirjeen, jossa näitä kolme miestä informoitiin Petruksen virkanimityksestä. Lisäksi heidät nimettiin virkanimityksen toimeenpanijoiksi.<sup>16</sup> Kolmen kirkollisen auktoriteetin käyttö toimeenpanijoina oli normaali käytäntö paavillisissa virkanimityksissä. Toimeenpanijoiden tehtävänä oli toimia nimityksen saaneen henkilön edunvalvojina virkanimitysprosessin aikana.

Petruksen suojelija Turussa, piispa Konrad Bitz, kuoli 13. maaliskuuta 1489, ja hänen seuraajakseen valittiin Turun silloinen tuomiorovasti Maunu Särkilahti.<sup>17</sup> Piispa Maunun tehtäväksi tuli myös Petruk-

sen virkanimityksen hoitaminen. Roomassa asuneena piispa Maunu tunsii virkojenmetsästäjien tavat, eikä hän – itsekin entisenä sellaisena – katsellut näitä hyvällä. Koska uusi piispa ei ollut sidoksissa edeltäjänsä lupauksiin, saattoi Maunu olla nimittämättä Petrusta Lohjan kirkkoherraksi, kuten Pirinen on todennut.<sup>18</sup> Paavillisesta virkanimityskirjeestä huolimatta kirkollinen virkanimityskäytäntö oli nimittäin sellainen, että se jätti piispalle viime kädessä päätösvallan siitä, nimitettiinkö kandidaatti virkaan vai ei. Piispa ei silti saanut toimia mielivaltaisesti, vaan hänellä piti olla järkevä syy paavillisen virkanimityksen torjumiseksi. Virkanimitys hoitui lopullisesti kotipuolella siten, että paikallinen piispa vahvisti virkanimityksen (lat. *collatio*) sekä asetti kandidaatin pysyvästi virkaansa (lat. *investitura*). Mikäli piispa kieltäytyi suorittamasta näitä tehtäviä, ei paavillinen virkanimityskirje ollut minkään arvoinen. Ja Maunu teki päätöksensä Petrusta vastaan. Pirisen sanoin: ”Tältä [s.o. Petrus,] evättiin Lohjan virka ja riistettiin myös Tenholan virkatulot.”<sup>19</sup>

Pirinen ei kuitenkaan esitä sen kummempaa syytä siihen, miksi Maunu toimi näin jyrkästi Petrus Benedictiä vastaan, vaan toteaa syyksi Maunu Särkilahden antipatian virkojenmetsästäjiä kohtaan.<sup>20</sup> Kyse ei kuitenkaan välttämättä ollut ainoastaan piispan antipatioista, vaan piispa Maunulla oli oikein hyvä ja kanonisesti oikeudellinen syy hylätä Petruksen vaatimukset virasta. Lohjan seurakunta ja siihen liittynyt Vihdin kappeli olivat nimittäin olleet Tenholan tavoin inkorporaatio-suhteessa Turun tuomiokapituliin, joka oli käyttänyt sieltä saadut tulot opiskelijoiden ylläpitämiseen. Petruksen nimittäminen Lohjan kirkkoherraksi olisi tarkoittanut tulojen siirtymistä Petrukselle ja samalla sitä, että tuomiokapitulin tulot ja käyttövarat olisivat pienentyneet. Virkanimitys olisi siis koitunut tuomiokapitulin tappioksi. Näkisin, että syynä Maunun antipatiaan oli erityisesti se, että Petrus ei käyttänyt korrektisti anoessaan Lohjaa itselleen ilman tuomiokapitulin ja piispan suostumusta.

Huomioni kiinnittyi myös siihen, että Petrus mainitsi paaville esittämässään anomuksessa havittelemansa viran jääneen vapaaksi entisen arkkiteini Arvidus Jacobi Garpin kuoltua, ”per obitum magistri Arffuidi”.<sup>21</sup> Vaikka Arviduksen kuolinaikaa ei tunneta täsmällisesti, on kuitenkin selvää, että hän ei ollut kuollut aivan äskettäin – kuten

oli tyypillistä tavallisissa kuolemantapausten vuoksi paaville tehdyissä virkanimitysanomuksissa. Arviduksen veljen Hartvik Japsson Garpin 17. joulukuuta 1486 laatimassa testamentissa Arvidus mainittiin vainajana, ”j Alla helgona koor i Abo domkirkio, ther myn kere broder mester Arwidh ligger”.<sup>22</sup> On kuitenkin oletettavaa, että Arvidus oli kuollut jo aikaisemmin, sillä hänen seuraajanaan Turun tuomiokirkon arkkiteinin virassa mainittiin jo syyskuussa 1484 Sigfridus Olavi.<sup>23</sup> Joka tapauksessa Arviduksen kuoleman ja syksyn 1488, jolloin Petrus anoi virkaa itselleen, välille jää huomattavan pitkä aika. Koska Lohjan pitäjä oli aikaisemmin toiminut opiskelijoiden ylläpitämiseksi, oletan, että sitä käytettiin samaan tarkoitukseen myös Arvidus Jacobin kuoleman jälkeen. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että Petruksen itselleen anoma ”Arviduksen kuoleman vuoksi vapaana ollut virka” ei itse asiassa ollut tyhjillään ja tarvinnut kipeästi viranhoitajaa, kuten Petrus antoi anomuksessaan paavin ymmärtää.

Myös se seikka, että Petrus kääntyi paavin puoleen saadakseen virkanimityksen Lohjan seurakuntaan, vaikka seurakunta oli siihen asti aina kuulunut piispan nimitysoikeuden piiriin ja ollut jopa alisteisessa asemassa tuomiokapituliin nähden, tuntuu oudolta. Kanonisen oikeuden mukaan virkanimitysoikeuden olisi tällaisessa tapauksessa pitänyt kuulua piispalle eikä paaville.<sup>24</sup> Nämä yksityiskohdat mukaan lukien on mielestäni hyvin ymmärrettävää, että piispa Maunu ei piitannut paavillisesta nimityskirjeestä, vaan kieltäytyi nimittämästä Petruksen hänen haluamiinsa virkoihin. Petrus oli selkeästi käyttänyt kuuriassa oloa hyväkseen edistääkseen nimenomaan omaa uraansa – ja vieläpä tuomiokapitulit taloudelliseksi tappioksi.

Mainittu Tenholan epäminen Petrukselta ei myöskään ollut kanonisen oikeuden määräysten ja Turun hiippakunnan käytännön mukaisesti kohtuutonta. Kuten käy ilmi piispa Maunun kirjeestä Petrus Benedictille 22. heinäkuuta 1493, piispa Konrad Bitz ei ollut koskaan asettanut Petrusta virallisesti Tenholan kirkkoherraksi, vaan pitäjästä saatavat tulot oli annettu hänelle ainoastaan opintojen tukemiseksi ja vieläpä yksin piispan valtuuksilla ilman tuomiokapitulit suostumusta. Maunu korosti vielä kirjeessään, että tulot oli annettu Petrukselle alun perin opintojen tukemiseksi kahdeksi tai korkeintaan kolmeksi vuodeksi, ”pro continuacione studij tuj ad annos duos uel maxime tres”.<sup>25</sup> Petrus puolestaan oli pitänyt Tenholaa hallussaan useamman vuoden.

Koska piispa Maunu torjui Petruksen virkanimityskirjeen toimeenpanijana olleen Glandèvesin piispan alulle paneman nimitysprosessin ja vei vielä Petrukselta hänen aikaisemmin nauttimansa Tenholan virkatulot, alkoi Petrus tukijoiheen hyökkäykseen Turun tuomiokapitulia vastaan. Ensimmäisellä kerralla hän keskitti voimansa menettämiinsä Tenholan tuloihin. Hän lähti Roomaan ja esitti siellä paavi Innocentiukselle uuden anomuksen 17. heinäkuuta 1490, jossa hän kertoi, miten hänellä ja Turun tuomiorovastilla ja kapitulilla oli ollut riitaa Tenholan virkatuloista kolmen vuoden ajalta. Innocentius määräsi riidan virallisiksi ratkojiksi Uppsalan arkkipiispan ja arkkiteinin. Petrus kuitenkin omien sanojensa mukaan epäili riidan ratkojien kykyä päästä riidassa koskaan ratkaisuun, sillä hänen vastustajansa olivat liian mahtavia. Petrus ei myöskään ollut kuullut riidasta mitään lähes vuoteen eikä tiennyt, mitä prosessiin liittyville asiakirjoille oli tapahtunut. Niinpä Petrus pyysi paavia tuomitsemaan riidan itsensä ratkaistavaksi ja määräämään sen käsittelyn kotipuolella Uppsalan arkkipiispalle ja/tai Strängnäsin piispalle. Tähänkin pyyntöön hän sai paavilta myönteisen vastauksen.<sup>26</sup>

Petruksen paaville esittämän pyynnön voi nähdä oman edun tavoitteluna. Hänen tarkoituksenaan oli selvästi saada asian käsittely hänen omalta kannaltaan oikeiden henkilöiden käsiin, kun aikaisempi käsittely Uppsalassa ei ollut tuottanut hänen toivomaansa tulosta. Petrus lienee myös laskenut sen varaan, että asiaan liittynyt uusi paavilta saatu kirje olisi lisännyt asian hoitamiseen määrättyjen henkilöiden aktiiviteettia. Näin kävikin, sillä Uppsalan arkkipiispa Jacob Ulvsson kääntyi Turun piispa Maunun puoleen päiväämättömässä mutta syksyyn 1490 ajoitettavissa olevalla kirjeellään. Kirjeessä arkkipiispa kertoi tavanneensa juuri Roomasta Sten Sturen asioita hoitamasta palanneen Petrus Benedictin. Petrus oli heidän tavatessaan kertonut arkkipiispalle, miten hän oli pitänyt hallussaan joitakin vuosia erästä Turun hiippakunnassa olevaa seurakuntaa, josta hänet oli nyt potkittu pois. Niinpä arkkipiispa kehotti piispa Maunua palauttamaan seurakunnan ja sen tulot Petrukselle.<sup>27</sup>

Piispa Maunu vastasi arkkipiispan kirjeeseen 7. marraskuuta. Hän kertoi kohdanneensa myös jokin aikaa sitten Roomasta palanneen Petruksen, kun oli ollut tapaamassa Sten Sturea Raaseporin saaristos-

sa.<sup>28</sup> Piispa selvitti lisäksi kirjeessään, miten hän ei ollut halunnut keskustella Petruksen asiasta heidän tavatessaan ja miten hän sen sijaan oli kehottanut Petrusta tulemaan tuomiokapitulin eteen vastaamaan asiassaan.<sup>29</sup> Mitä ilmeisimmin Petrus ei kuitenkaan ollut tullut Turkuun keskustelemaan asiasta, vaan oli sen sijaan kääntynyt arkkipiispan puoleen apua hakien. Tätä piispa Maunu kommentoi kirjeessään närkästyneeseen sävyyn.

Ilmeisesti arkkipiispa Jacob ymmärsi piispa Maunun kannan, sillä hän ei puuttunut asiaan uudelleen. Ehkä syynä on se, että Petrus Benedictin asia yritettiin ratkaista toisella tavalla. Hänelle nimittäin myönnettiin noihin aikoihin – tarkempaa päivää tai edes vuotta ei tunneta lähteiden puuttuessa – kirkollinen virka Ruotsissa; myöhemmät lähteet mainitsevat hänet Uppsalan arkkihiippakunnassa sijainneen Värmdön seurakunnan kirkkoherrana. Petruksen nimittämisessä Värmdön kirkkoherraksi ei liene kyse pelkästään arkkipiispan säälistä etevää miestä kohtaan, vaan varmasti myös siitä, että Petrus kuului vaikutusvaltaisen Ruotsin valtionhoitaja Sten Sture vanhemman luottomiehiin.

Edellä esitetyt tiedot käyvät ilmi Petruksen virkariidan seuraavasta vaiheesta, joka ajoittui kevääseen 1493. Petrus lähti näet tuolloin uuteen hyökkäykseen turkulaisia vastaan. Tällä kertaa hänen huomionsa kohteena oli Lohjan seurakunta ja siihen liittynyt Vihdin kappeli. Petrus esitti paavi Aleksanteri VI:lle (paavina 1492–1503) pyynnön,<sup>30</sup> jonka seurauksena hän sai kuuriasta vaateidensa tueksi uuden paavillisen kirjeen. Petruksen anomuksen tuloksena paavillisessa *Dataria Apostolica* -nimisessä virastossa valmistettiin paavi Aleksanterin suostumuksella kirje, joka oli osoitettu Strängnäsin piispalle (Konrad Rogge) sekä Västeråsin tuomiorovastille (Anders Olsson<sup>31</sup>). Paavillisessa kirjeessä kerrottiin – Petruksen (kadonneen) anomuksen sanamuotoa noudattaen<sup>32</sup> – miten edesmennyt paavi Innocentius VIII oli myöntänyt Arvidus Jacobi Garpin kuoleman jälkeen vapaaksi jääneen Lohjan seurakunnan Värmdön nykyiselle kirkkoherralle ja Sten Sturen luottomiehelle Petrus Benedictille. Petrus oli kaikkia virkanimityssääntöjä noudattaen lähestynyt Turun piispaa ja tuomiokapitulia virantäytön toimeenpanijaksi nimetyn Glandèvesin piispan laatiman suosituskirjeen kera. Turun piispa ja kapituli eivät kuitenkaan olleet

suostuneet huomioimaan Petrusta. Nämä olivat kieltäytyneet asettamasta häntä virkaan ja jopa pitäneet itsellään virkanimitysasiakirjat. He eivät olleet suostuneet etenemään prosessissa tai luopumaan asiakirjoista edes paavi Innocentiuksen myöhemmän määräyksen edessä, asettaen näin jopa sielunsa vaaraan. Petrus kuvasi siis anomuksessaan asiat omalta kannaltaan ja näihin yksityiskohtiin perustuen paavi Aleksanteri otti jutun hoitaakseen. Hän määräsi kirjeen vastaanottajia ottamaan selvän asioista ja julisti, että mikäli Turussa ei suostuttaisi nimittämään Petrusta virkaan, tulisi asiassa ottaa käyttöön järeämmät aseet eli kirkolliset rangaistukset kuten kirkonkiroukseen julistaminen. Paavin mandaatti on päivätty maaliskuun 11. päivänä 1493.<sup>33</sup>

Petruksen oli siis tarkoitus ryhtyä toimenpiteisiin uusilla järeillä aseilla. Kaksi kuuriassa tarkkana ollut henkilö ehti kuitenkin apajille ennen kuin Petrus edes sai paavillista kirjettä toimeenpannuksi kotipuolessa. Kuten paavi Aleksanteri VI:n kirjeestä kävi ilmi, uhattiin Turun tuomiokapitulin jäseniä kirkonkirouksella, mikäli he eivät suostuisi Petrus Benedictin virkavaatimuksiin. Mainittiinpa siinä vielä, että tuomiokapitulin jäsenet saattaisivat jo olla kirkollisten rangaistusten alaisia, koska he eivät olleet totelleet aikaisempaa paavillista mandaattia vuodelta 1490. Tähän yksityiskohtaan tarttuen kaksi kuuriassa tuolla hetkellä läsnä ollutta ja asiasta kuullutta henkilöä päättivät koettaa onneaan.

Pohjoissaksalaisesta Schwerinin hiippakunnasta kotoisin ollut Hyno Cock anoi nimittäin itselleen 21. maaliskuuta 1493, eli ainoastaan 10 päivää Petruksen paavilta saaman mandaatin jälkeen, Turun arkkipresbyterin virkaa ja siihen liittynyttä Taivassalon seurakuntaa. Hän selvitti paaville tekemässään virka-anomuksessa, että Turun hiippakunnan arkkipresbyterin virka oli tullut vapaaksi sen vuoksi, että Turun arkkipresbyteri Magnus Laurentii [Grisfot] ei ollut enää kelvoinen hoitamaan virkaansa. Syyksi Magnuksen virkakelvottomuuteen Hyno Cock mainitsi nimenomaan sen, että Strängnäsän piispa oli julistanut tämän kirkonkiroukseen. Magnus oli Hynon anomuksen mukaan vielä pahentanut asemaansa jatkamalla virkansa hoitoa kaikesta huolimatta piittaamatta kirkollisesta rangaistuksesta. Näihin perusteluihin vedoten paavi Aleksanteri VI nimitti Hynon Turun arkkipresbyteriksi.<sup>34</sup> Heti Hynon perään samaa välistävetoa yritti ruot-



salainen<sup>35</sup> Otto Olavi. Hän anoi paavilta itselleen Turun hiippakunnan arkkiteinin virkaa sillä perusteella, että sitä hoitanut Sigfrid Olavi oli virkakelvoton. Otto Olavin antamat perusteet virkakelvottomuudelle olivat identtiset Hynon antamien perustelujen kanssa.<sup>36</sup> Miehet eivät kuitenkaan koskaan saaneet anomiaan virkoja haltuunsa. Heistä kumpikaan ei ilmeisesti ole edes toiminut asiassa aktiivisesti, sillä tällaisista toimista ei ole säilynyt minkäänlaisia jälkiä.

Petrus Benedictin virkakiistaan liittyy vielä kaksi asiakirjaa, molemmat heinäkuulta 1493. Niistä ensimmäinen on Turun piispa Maunu Särkilahden kirje Petruksen ruotsalaiselle suojelijalle, Strängnäsän piispa Konradille. Piispa Maunu kirjoitti 8. heinäkuuta kollegalleen, että oli saanut tämän kirjeen sekä paavillisen kirjeen liittyen Petrus Benedictin virkakiistaan Lohjan seurakunnasta. Maunu lupasi toimia asiassa ja lähettää piispa Konradin eteen oman edustajansa, joka voisi todistaa, miten Petruksen kirjeessä mainitsemat syytteet ja yksityiskohdat olivat virheellisiä.<sup>37</sup> Maunun argumentit ilmeisesti vakuuttivat piispa Konradin, sillä piispat eivät säilyneiden lähteiden mukaan ole sen koommin palanneet asiaan.

Piispa Maunu kuitenkin kirjoitti asiasta vielä Petrus Benedictille itselleen kaksi viikkoa myöhemmin, 22. heinäkuuta. Jo aiemmin tässä artikkelissa siteeratussa kirjeessä piispa ilmoitti selvin sanoin, että Petruksen paaville ilmoittamat virkakiistaan liittyneet yksityiskohdat olivat virheellisiä – mikä kuurian käytännön mukaan merkitsi samalla sitä, että paavillinen kirje ja siihen liittyneet vaatimukset olivat mitättömiä. Hän perusteli kantaansa sekä Lohjan että Tenholan virkojen suhteen.<sup>38</sup> Pirinen selvittää kirjeen sisältöä tarkemmin tutkimuksessaan: ”Hän [s.o. Maunu,] selittää, ettei Petrus Benedicti ollut saanut kirkkoherranvirkaa, vaan ainoastaan Tenholan virkatulot pariaksi, kolmeksi vuodeksi opintojaan varten. Sitä mahdollisuutta vastaan, että Petrus Benedictillä olisi kirjallinen virkamääräys (*collacionem literalem*), piispa varautuu selittämällä, että se oli annettu ilman kapitulin tietoa ja suostumusta ja siis mitätön.”<sup>39</sup> Petrus Benedicti näyttää tämän jälkeen uskoneen, että Turun piispa oli tosissaan ja että tällä oli todelliset ja lailliset perusteet olla nimittämättä häntä virkaan. Niinpä Petrus ilmeisesti luopui virantavoittelusta tämän jälkeen.

## Uusia lähteitä Petrus Benedictin virkakiistaan

Olen jo toisessa yhteydessä yhdistänyt Petrus Benedictin virkakiistaan erään paavillisen penitentiariaatin rekisterivolyyymissa säilyneen anomuksen. Asiakirjassa Turun tuomiorovasti Laurentius Suurpää, arkkiteini Magnus Laurentii Grisfot, kaniikki Jacobus Johannis sekä eräs nimeltä mainitsematon kaniikki anoivat synninpäästöä siltä varalta, että Strängnäsin piispa Konrad Rogge olisi julistanut heidät kirkonkirouksen alaisuuteen sen seurauksena, että he olivat kieltäytyneet tottelemasta erästä kuuriasta tullutta käskyä, jonka toimeenpanijaksi piispa Konrad oli määrätty. Kaikki miehet olivat lisäksi jatkaneet kirkollisissa toimissaan mahdollisesta kirkonkirouksesta huolimatta, minkä vuoksi heistä oli saattanut tulla virkakelvottomia. Niinpä he pyysivät 27. helmikuuta 1495 penitentiariaattivirastolta paavillista synninpäästöä mahdollisen kirkonkirouksen varalta sekä dispensaatiota, jonka turvin he mahdollisesta virkakelvottomuudestaan huolimatta voisivat jatkaa viroissaan.<sup>40</sup>

Nähdäkseni viittaus piispa Konradin mahdollisesti julistamaan kirkonkiroukseen ei voi tarkoittaa muuta kuin edellä esitellyn Petrus Benedictin virkakiistan aikana mahdollisesti annettua rangaistusta. Näyttäisi siltä, että Hyno Cockin ja Otto Olavin kuuriassa aiemmin tekemät anomukset Turun tuomiokapitulin arvovirkojen saamiseksi itselleen niiden haltijoiden mahdollisen virkakelvottomuuden vuoksi olisi saanut turkulaiset levottomiksi ja pelkäämään virkojensa menettämistä. Penitentiariaatilta saatu synninpäästö on kuitenkin ratkaissut ongelman ja suojannut heitä mahdollisilta muilta virkojenmetsästäjiltä.

Äskettäin paavillisen korkeimman oikeusistuimen, Sacra Romana Rotan, arkistoaineistosta paljastunut löytö vahvistaa edellistä penitentiariaatin asiakirjasta esittämäni tulkintaa. Rotassa on nimittäin aloitettu oikeusprosessi Turun tuomiorovastin virasta maaliskuun 2. päivänä 1493. Koska Petrus Benedicti on saanut paavillisen mandaattinsa Turun ylintä papistoa vastaan vain hieman myöhemmin, olisi erikoista, mikäli Rotassa aloitettu prosessi ei liittyisi juuri siihen. Yhtä lailla rotadokumentin liittymistä Petrus Benedictin virkakiistaan tukee se, että Hyno Cock ja Otto Olavi yrittivät samoihin aikoihin saada itselleen turkulaisia arvovirkoja. Virkaprosessin aloittaminen Rotassa oli kuitenkin äärimmäinen pelotekeino, sillä Rotassa riitely oli kallista ja

lisäksi sen tuloksetas loppuun saattaminen vaati suhteita paavillisessa kuuriassa.

Valitettavasti Rotan arkistoaineiston joukosta paljastunut Turun tuomiorovastin virkaan liittyvä kiista on niin huonosti dokumentoitu, että siitä on vaikea tulkita mitään. Lyhyt merkintä Rotan arkistossa on seuraava:

**Aboen. Prepositure**

Citatione cum inhibitione ad partes sub termino<sup>41</sup> dierum  
Super quibus etc., presentibus etc.<sup>42</sup>

Merkinnästä ei käy ilmi juuri muuta kuin se, että joku on aloittanut Rotassa prosessin Turun tuomiorovastin virkaan liittyen ja on kyseisenä päivänä eli 2. maaliskuuta 1493<sup>43</sup> saanut itselleen asiakirjan, jonka mukaan jutussa tehty kanne on lähetetty jutun vastaajalle tämän kotipuoleen. Siellä asia olisi pitänyt saada hoidetuksi tiettyyn määräaikaan mennessä.

Rotadokumentista puuttuu kuitenkin maininta siitä, kuinka monen päivän kuluessa asia piti saada hoidettua. Merkinnän rotan kopio-kirjaan eli manuaaliin kirjannut notaari on jättänyt tähän yhteyteen tyhjän kohdan ilmeisesti tarkoituksenaan täydentää merkintää myöhemmin, kunhan määräaika tulisi täsmennettyä. Merkintää ei kuitenkaan ole koskaan täydennetty valmiiksi. Merkinnän toisella rivillä on normaaleja oikeusmerkintöjä, jotka on lyhennetty etc. merkillä. On valitettavaa, että *presentibus* -sanän jälkeen ei ole kirjattu ylös tavalliseen tapaan niitä todistajia, jotka ovat olleet läsnä asian käsittelyssä.

Valitettavasti Rotan arkistomerkintä prosessin suhteen on näinkin vajavainen. Se ei edes selkeytä sitä, kuka oli prosessissa kantajana. Ainoa asia, joka merkinnästä voidaan päätellä, on se, että joku on päättänyt aloittaa oikeusprosessin liittyen Turun tuomiorovastin virkaan. Koska tämä merkintä jää kuitenkin ainoaksi koko prosessiin liittyen, ei sen aloittaja liene ollut kovin tosissaan. Ainoaksi tulkinnaksi voi tässä yhteydessä ottaa jo ylläkin mainitun pelotevaikutuksen. Riidan aloittaja saattoi ehkä toivoa, että viran hoitaja olisi luopunut virastaan kuultuaan rotaproessin alkaneen. Näin ei kuitenkaan ole käynyt, vaan Laurentius Suurpää on pysynyt virassaan. Ehkä hän on kuitenkin tä-

män jälkeen ollut taipuvaisempi kääntymään penitentiariaatin puoleen saadakseen absoluution.

### Mitä tästä opimme?

Petrus Benedictin virkakiista osoittaa, että katolisen kirkon hallinto ei ollutkaan täysin hierarkkinen siten, että alempi taso olisi totellut automaattisesti ylhäältä tulleita määräyksiä. Kiista osoittaa myös, että paikalliset auktoriteetit Turun hiippakunnassa uskalsivat toimia kuuriasta tulleita määräyksiä vastaan. Ylhäältä tulleita määräyksiä ei kuitenkaan vastustettu ilman hyvää syytä, vaan vain silloin kun hiippakunnan etu sitä vaati ja siihen oli selkeät lailliset perusteet.

Petrus Benedictin tapaus osoittaa myös sen, että kuurian labyrintissa pärjäisivät ne, joilla oli tietoa siitä, miten järjestelmä toimi. Petrus Benedicti – samoin kuin turkulaisia virkoja itselleen hakeneet Hyno Cock ja Otto Olavi – olivat kuuriassa henkilökohtaisesti. Heillä oli kuuriassa suhteita ja tieto siitä, miten asioita hoidetaan sekä siitä mistä ja millä lailla voi saada apua erilaisiin ongelmiin. Toisaalta tapaus osoittaa myös, että Turun piispa Maunu, joka hänkin oli oleskellut kuuriassa jonkin aikaa, osasi käyttää kanonisen oikeuden määräyksiä hyväkseen puolustaessaan itseään ja tuomiokapituliaan.

Petrus Benedictin tapaus todistaa hyvin myös siitä, miten kuurian eri virastojen toiminta oli sidoksissa toisiinsa. Petrus Benedicti sai omat virkanimityskirjeensä paavillisen kanslian kautta. Samaa virastoa käyttivät hyväkseen ulkomaalaiset virkojentavoittelijat. Sen sijaan paavillisten ukaasien hakemisessa Petrus käytti kansliaa ja Dataria Apostolica -virastoa. Petruksen virkakiistan aikana käytettiin myös muita kuurian virastoja. Riita Turun tuomiorovastin virasta käynnistettiin korkeimmassa kirkollisessa oikeusistuimessa Sacra Romana Rotassa, ja Turun tuomiokapitulin jäsenet anoivat itselleen paavillista erikoisynninpäätöstä paavillisen penitentiariaatin kautta.

Virkakiistan osapuolet osasivat siis käyttää hyväkseen eri kuurian virastojen erityisosaamista oman edun tavoittelussaan. Tämä on selkeä osoitus siitä, että Turussa tunnettiin kuurian käytännöt ja kanonisen oikeuden määräykset. Samaan suuntaan viittaa myös se seikka, että Turun piispa uskalsi toimia itsenäisesti jopa paavilta saatua mandaattia vastaan puolustaessaan hiippakuntansa etua.

## Viitteet

- 1 Tämä artikkeli on laadittu Turussa 21.10.2011 pidetyn TUCEMEMSin kuu-  
kausiesitelmän pohjalta.
- 2 Vrt. esim. Albrow 1978, 40–49.
- 3 Kuurian eri virastojen tehtävistä mm. del Re 1970.
- 4 Pirinen 1956, 157–160; Nuorteva 1997, 131–132, 142. Lukuun ottamatta  
suoria lainauksia, tai kohtia joissa viittaaan heidän teostensa muille sivuille,  
en viittaa artikkelin eri yksityiskohtien kohdalla enää erikseen Piriseen tai  
Nuortevaan. Heidän tutkimuksensa kuitenkin taustoittavat koko ajan omaa-  
ni.
- 5 Olen tarkastanut suurimman osan *Finlands medeltidsurkunder* -sarjassa  
editoiduista dokumenteista Vatikaanin Salaisessa Arkistossa tai Ruotsin  
Valtionarkistossa olevista originaaleista. Näissä tapauksissa olen laittanut  
FMU-viitteen perään ensimmäisellä viittauskerralla myös viitteen alku-  
peräiseen asiakirjaan. Tämä on hyödyllistä erityisesti Vatikaanin Salaises-  
ta Arkistosta peräisin olevien asiakirjojen suhteen, sillä FMU:ssa olevat  
arkistosignumit ovat vanhentuneita.
- 6 Penitentiariaattiin ja Petrus Benedictin virkakiistaan liittyen Salonen 2009,  
212–213. En viittaa artikkelin kuluessa tarkemmin myöskään tähän. Mi-  
nulla on ollut mahdollisuus työskennellä pidempään Vatikaanin Salaisessa  
Arkistossa Suomen Akatemian tutkimusrahoituksella (projektit ”Paavilli-  
nen penitentiariaatti ja paikallinen kirkko” sekä ”Paavillisen oikeuslaitoksen  
rooli myöhäiskeskiajalla”), mistä haluan osoittaa kiitokseni.
- 7 Pirinen 1956, 158; Nuorteva 1997, 131–132 nojautuen Kölnin yliopiston  
matrikkeliin.
- 8 Pirinen 1956, 76. Pirinen viittaa tässä yhteydessä Turun piispa Maunu Särki-  
lahden 22.7.1493 Petrus Benedictille lähettämän kirjeen sanamuotoon ” –  
ut census illius ecclesie – – qui prius fuit pro canonicis apud cathedralem  
residentibus et expensis choralium.”, FMU 4511, alkuperäinen asiakirja RA,  
A3, fol. 40v–41r (sitaatti fol. 41r).
- 9 Nuorteva 1997, 131.
- 10 FMU 4191, alkuperäinen asiakirja ASV, *Reg. Suppl.*, 889, fol. 231r–v.
- 11 FMU 4192, alkuperäinen asiakirja ASV, *Reg. Suppl.*, 890, fol. 4v.
- 12 FMU 4214, alkuperäinen asiakirja ASV, *Reg. Suppl.*, 893, fol. 71v.
- 13 Jacob Ulvsson oli Upsalan arkkipiispana 1469–1515. Eubel II, 260.
- 14 Marianus de Qualeatis oli Glandèvesin piispa 1469–1493, mutta toimi sa-  
manaikaisesti myös kuurian virkamiehenä. Eubel II, 159; Frenz 1986, 404.
- 15 Konrad Rogge oli Strängnäsän piispana 1479–1501. Eubel II, 242.
- 16 FMU 4215.
- 17 Pirinen 1956, 295–296. Bitzin kuolinpäivästä, FMU 4235.
- 18 Pirinen 1956, 158.
- 19 Pirinen, *ibid.*

- 20 Pirinen, *ibid.*
- 21 FMU 4192. FMU 4214:ssä on hieman eri sanamuoto: ”per obitum quondam magistri Arffundi”.
- 22 FMU 4111.
- 23 FMU 4045.
- 24 Paavin ja piispan virkanimitysoikeuksista tämän tyyppisissä tapauksissa tarkemmin Meyer 1986, 33–49.
- 25 FMU 4511.
- 26 FMU 4304, alkuperäinen asiakirja ASV, *Reg. Suppl.*, 920, fol. 33r–v.
- 27 FMU 4311, alkuperäinen asiakirja RA, A3, fol. 56r.
- 28 Tapaaminen on ollut syyskuussa, kuten käy ilmi piispa Maunun 28. syyskuuta päivätystä kirjeestä Riian arkkipiispalle. FMU 4308, alkuperäinen asiakirja RA, A3, fol. 36r.
- 29 FMU 4321, alkuperäinen asiakirja RA, A3, fol. 56v.
- 30 Anomuksesta ei tosin ole säilynyt kopiota paavi Aleksanteri VI:n kopiokirjoissa.
- 31 Ekström 1939, 434–437.
- 32 Paavillisessa kuuriassa oli yleisenä periaatteena se, että kaikki paavillisten kirjeiden sanamuodot noudattivat varsin tarkasti anomuksessa esiintynyttä sanamuotoa. Näin varmistettiin, että anojat saivat sen, mitä he olivat anoneetkin.
- 33 Kauko Pirinen on julkaissut asiakirjan väitöskirjansa lopussa. Pirinen 1956, 498–499, alkuperäinen asiakirja ASV, *Dataria Ap., Brev. Lat.*, 2, fol. 57r–58r.
- 34 FMU 4477, alkuperäinen asiakirja ASV, *Reg. Suppl.*, 971, fol. 1v.
- 35 Asiakirjassa mainitaan Otto Olavin kotihiippakunnaksi *Arusiensis* eli tanskalainen Århusin hiippakunta. Kyseessä on kuitenkin kirjoitusvirhe. Hiippakunnan nimi pitäisi olla *Arosiensis*, mikä tarkoittaa ruotsalaista Västeråsin hiippakuntaa. Pirinen on onnistunut identifioimaan Otto Olavin Västeråsin myöhemmäksi piispaksi Otto Olofsson Svinhufvudiksi, joka oleili vuosina 1493–1494 Roomassa. Pirinen 1956, 241.
- 36 FMU 4478, alkuperäinen asiakirja ASV, *Reg. Suppl.*, 971, fol. 2r.
- 37 FMU 4508, alkuperäinen asiakirja RA, A3, fol. 40r–v.
- 38 FMU 4511.
- 39 Pirinen 1956, 159.
- 40 Salonen 2009, 212–213. Asiakirja on editoitu Risberg & Salonen 2008, asiakirja n. 343, alkuperäinen asiakirja APA, *Reg. Matrim. et Div.*, 44, fol. 183r.
- 41 Tässä on noin parin senttimetrin pituinen tyhjä kohta kirjoituksessa.
- 42 ASV, *S. R. Rota, Manualia Actorum*, 26, fol. 206v–207r.
- 43 Päivämäärä käy ilmi foliolla 206v aiempänä olevasta sinä päivänä päivätystä asiakirjasta.

## Lähteet

### *Painamattomat lähteet*

Rooma, Archivio della Penitenzieria Apostolica (APA)  
*Registra Matrimonialium et Diversarum (Reg. Matrim. et Div.)*, vol. 44.

Vatikaani, Archivio Segreto Vaticano (ASV)  
*Dataria Apostolica, Brevia Lateranensia*, (= *Dataria. Ap., Brev. Lat.*), vol. 2.  
*Registra Supplicationum (= Reg. Suppl.)*, vols 889, 890, 893, 920, 971.  
*Sacra Romana Rota, Manualia Actorum (= S. R. Rota, Manualia Actorum)*, vol. 26.

Tukholma, Riksarkivet (RA)  
MS A3 (piispa Maunu Särkilahden kopiokirja).

### *Painetut lähteet*

Eubel, Konrad (toim.): *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta*. Libraria Regensbergiana, Münster 1914 (2. painos). (= Eubel II).

*Finlands medeltidsurkunder I–VII*. Toim. Reinhold Hausen. Statsarkivet, Helsingfors 1910–1935. I (FMU)

Risberg, Sara & Salonen, Kirsi (toim.): *Auctoritate Papae. The Church Province of Uppsala and the Apostolic Penitentiary 1410–1526*. Diplomatarium Suecanum, Appendix. Acta Pontificum Suecica II. Acta Poenitentiariae. Elanders, Stockholm 2008.

### *Kirjallisuus*

Alborow, Martin: *Bureaucracy: Key Concepts in Political Science*. Macmillan, London 1978 (2. painos).

Ekström, Gunnar: *Västerås stifts herdaminne I. Medeltiden och reformationstiden. 1. Västerås stad*. Gustaf Blid, Falun 1939.

Frenz, Thomas: *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)*. Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 63. Niemeyer, Tübingen 1986.

Meyer, Andreas: *Zürich und Rom. Ordentliche Kollatur und päpstliche Provisionen am Frau- und Grossmünster 1316–1523*. Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 64. Niemeyer, Tübingen 1986.

Nuorteva, Jussi: *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun Akatemian perustamista 1640*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 177 – Bibliotheca Historica 27. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura – Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1997.

- Pirinen, Kauko: *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 58. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki 1956.
- del Re, Niccolò: *La Curia Romana: lineamenti storico-giuridici*. Terza edizione nuovamente rifatta ed aggiornata. Sussidi eruditi 23. Edizione di Storia e Letteratura. Edizioni di storia e letteratura, Roma 1970.
- Salonen, Kirsi: *Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus. Suomalaisten rikkomuksista keskiajalla*. Historiallisia Tutkimuksia 249. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.